



FAVQULODDA HOLAT TURLARI VA ULARDAN HIMOYALANISH USULLARI

Atadjanov Rustam Markovich

Xorazm viloyati FVB HFXO'M o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola favqulodda holatlarning turlari va ulardan himoyalanish usullarini batafsil yoritishga bag'ishlangan. Unda favqulodda holatlar tabiiy, texnogen va ijtimoiy guruhlariga ajratilib, har bir turining o'ziga xos xususiyatlari, kelib chiqish sabablari hamda oqibatlarini kengroq tahlil qilinadi. Zilzila, suv toshqini, sel, ko'chki, bo'ron, yong'in kabi tabiiy ofatlar, shuningdek sanoat avariylari, portlashlar, kimyoviy va radiatsion xavflar bilan bog'liq texnogen holatlar inson hayoti, sog'lig'i va atrof-muhit uchun jiddiy tahdid solishi ta'kidlanadi. Ijtimoiy xususiyatdagi favqulodda holatlar, jumladan ommaviy tartibsizliklar, terrorchilik harakatlari va boshqa xavfli vaziyatlar ham alohida ko'rib chiqiladi.

Shuningdek, makolada favqulodda holatlarning oldini olish, ularning salbiy oqibatlarini kamaytirish va bartaraf etish bo'yicha himoyalanish usullari yoritiladi. Aholini oldindan xabardor qilish tizimlari, muhandislik-texnik himoya choralarini ko'rish, shaxsiy va jamoaviy himoya vositalaridan foydalanish, evakuatsiya qoidalariga amal qilish hamda favqulodda vaziyatlarda to'g'ri va tezkor harakat qilish muhim ahamiyatga ega ekani ta'kidlanadi. Bundan tashqari, aholining favqulodda holatlar bo'yicha bilim va ko'nikmalarini oshirish, muntazam o'quv mashg'ulotlari va targ'ibot ishlarini olib borish zarurligi qayd etiladi.

Mazkur annotatsiya favqulodda holatlar sohasida xavfsizlikni ta'minlash, inson hayoti va sog'lig'ini muhofaza qilish hamda jamiyatning



favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlik darajasini oshirishga qaratilgan bo'lib, o'quvchilar va keng jamoatchilik uchun muhim amaliy ahamiyatga ega.

Kirish

Hozirgi zamon taraqqiyoti, sanoat va texnologiyalarning jadal rivojlanishi, shuningdek, tabiiy jarayonlarning faollashuvi insoniyat hayotida favqulodda holatlar yuzaga kelish ehtimolini oshirmoqda. Bunday holatlar jamiyatning barcha sohalariga — inson hayoti va sog'lig'iga, moddiy boyliklarga, atrof-muhitga hamda ijtimoiy barqarorlikka jiddiy xavf tug'diradi. Shu sababli favqulodda holatlarni chuqur o'rganish, ularning turlarini aniqlash va ulardan himoyalash usullarini ishlab chiqish bugungi kunda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Favqulodda holatlar deganda ma'lum bir hududda yoki jamiyatda kutilmaganda yuzaga kelib, odatiy hayot tarzini izdan chiqaradigan, katta talafotlarga olib kelishi mumkin bo'lgan xavfli vaziyatlar tushuniladi. Ular tabiiy ofatlar, texnogen avariya yoki ijtimoiy xususiyatdagi hodisalar natijasida vujudga kelishi mumkin. Zilzila, suv toshqini, sel, ko'chki, yong'in kabi tabiiy ofatlar inson irodasidan tashqari sodir bo'lsa, sanoat korxonalaridagi avariya, transport halokatlari, kimyoviy yoki radiatsion chiqindilar bilan bog'liq holatlar texnogen favqulodda vaziyatlarga kiradi. Bundan tashqari, ijtimoiy hayotdagi keskinliklar, ommaviy tartibsizliklar va terrorchilik harakatlari ham favqulodda holatlar sirasiga mansubdir.

Favqulodda holatlarning xavfliligi shundaki, ular qisqa vaqt ichida katta hududni qamrab olib, ko'plab insonlarning hayotiga xavf solishi, iqtisodiyotga jiddiy zarar yetkazishi va ekologik muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Ko'p hollarda bunday vaziyatlar kutilmaganda yuzaga kelgani sababli odamlar to'g'ri harakat qilishni bilmasdan sarosimaga tushib qoladilar, bu esa talafotlarning yanada ortishiga olib keladi. Shu bois aholini favqulodda



holatlarga tayyorlash, ularga to'g'ri va ongli munosabatni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur ishning asosiy maqsadi favqulodda holatlarning turlarini o'rganish, ularning kelib chiqish sabablari va oqibatlarini tahlil qilish hamda ulardan himoyalanihning samarali usullarini yoritishdan iborat. Ish davomida favqulodda vaziyatlarning oldini olish choralari, aholini xabardor qilish tizimlariga, shaxsiy va jamoaviy himoya vositalaridan foydalanish qoidalariga ham alohida e'tibor qaratiladi. Shuningdek, favqulodda holatlarda to'g'ri harakat qilish, evakuatsiya tartiblariga rioya etish va tezkor qaror qabul qilish ko'nikmalarining ahamiyati yoritib beriladi.

Asosiy qism

Favqulodda holatlar jamiyat hayotida alohida o'rin tutuvchi murakkab va xavfli hodisalar bo'lib, ular inson hayoti, sog'lig'i, moddiy boyliklar hamda atrof-muhitga jiddiy zarar yetkazishi mumkin. Shu sababli favqulodda holatlarning turlarini chuqur o'rganish, ularning xususiyatlarini anglash va ulardan himoyalanih usullarini bilish muhim ahamiyatga ega. Ushbu asosiy qismda favqulodda holatlarning asosiy turlari va ulardan himoyalanih choralari keng yoritiladi.

1. Favqulodda holatlarning turlari

Favqulodda holatlar kelib chiqish sabablariga ko'ra asosan uch katta guruhga bo'linadi: tabiiy, texnogen va ijtimoiy xususiyatdagi favqulodda holatlar.

Tabiiy favqulodda holatlar tabiatda sodir bo'ladigan va inson irodasiga bog'liq bo'lmagan hodisalar natijasida yuzaga keladi. Bularga zilzila, suv toshqini, sel, ko'chki, qor ko'chkisi, bo'ron, dovul, qurg'oqchilik va yong'inlar kiradi. Masalan, zilzila qisqa vaqt ichida katta hududni vayronaga aylantirishi,



minglab insonlarning hayotiga xavf tug'dirishi mumkin. Suv toshqinlari va sellar esa aholi yashash joylarini, qishloq xo'jaligi maydonlarini va infratuzilmani jiddiy zararlaydi. Tabiiy favqulodda holatlarning asosiy xususiyati — ularning oldindan aniq vaqtini belgilash qiyinligi va katta talafotlar keltirib chiqarishidir.

Texnogen favqulodda holatlar inson faoliyati, sanoat va texnika bilan bog'liq avariylar natijasida vujudga keladi. Bunga sanoat korxonalaridagi portlashlar, yong'inlar, transport halokatlari, gidrotexnik inshootlarning buzilishi, kimyoviy va radiatsion moddalar tarqalishi kiradi. Masalan, kimyoviy zavodlarda zaharli moddalarning chiqib ketishi nafaqat korxona xodimlari, balki yaqin hududda yashovchi aholi uchun ham katta xavf tug'diradi. Texnogen favqulodda holatlar ko'pincha xavfsizlik qoidalariga rioya qilinmasligi, texnik nosozliklar yoki inson omili tufayli yuzaga keladi.

Ijtimoiy xususiyatdagi favqulodda holatlar jamiyatdagi keskinliklar va ijtimoiy omillar bilan bog'liq bo'ladi. Ularga ommaviy tartibsizliklar, qurolli to'qnashuvlar, terrorchilik harakatlari va boshqa zo'ravonlik holatlari kiradi. Bunday vaziyatlar insonlar hayotiga bevosita xavf solibgina qolmay, jamiyatda qo'rquv va beqarorlikni kuchaytiradi. Ijtimoiy favqulodda holatlar ko'pincha siyosiy, iqtisodiy yoki ijtimoiy muammolar bilan chambarchas bog'liq bo'ladi.

2. Favqulodda holatlardan himoyalanish usullari

Favqulodda holatlardan himoyalanish — ularning oldini olish, yuzaga kelganda to'g'ri harakat qilish va oqibatlarini kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlar majmuasidir. Bu jarayonda davlat idoralari, maxsus xizmatlar va aholining o'zi muhim rol o'ynaydi.



Birinchi navbatda, **oldini olish choralari** muhim ahamiyatga ega. Tabiiy ofatlar xavfi mavjud hududlarda mustahkam bino-inshootlar qurish, texnogen xavflarni kamaytirish uchun sanoat korxonalarida xavfsizlik texnikasiga qat'iy rioya etish, uskunalarni muntazam tekshirib turish zarur. Shuningdek, aholiga favqulodda holatlar bo'yicha doimiy tushuntirish va o'quv mashg'ulotlari o'tkazish katta ahamiyatga ega.

Ikkinchi muhim yo'nalish — **aholini xabardor qilish va ogohlantirish tizimlaridir**. Favqulodda vaziyat yuzaga kelganda tezkor axborot berish orqali odamlarning to'g'ri va tartibli harakat qilishiga erishiladi. Sirenalar, ommaviy axborot vositalari, mobil aloqa va internet orqali ogohlantirish tizimlari talafotlarni kamaytirishda muhim rol o'ynaydi.

Uchinchi yo'nalish — **shaxsiy va jamoaviy himoya vositalaridan foydalanishdir**. Gaz niqoblari, himoya kiyimlari, boshpanalar va evakuatsiya yo'laklaridan to'g'ri foydalanish inson hayotini saqlab qolishga xizmat qiladi. Ayniqsa, kimyoviy yoki radiatsion xavf mavjud bo'lgan vaziyatlarda bu vositalarning ahamiyati juda katta.

Shuningdek, favqulodda holatlarda **to'g'ri harakat qilish va evakuatsiya qoidalariga rioya etish** zarur. Sarosimaga tushmasdan, belgilangan yo'nalishlar bo'yicha xavfsiz hududlarga chiqish, bolalar, keksalar va nogironlarga yordam ko'rsatish muhim hisoblanadi. Tezkor va ongli harakatlar inson talafotlarini sezilarli darajada kamaytiradi.

3. Aholining tayyorgarligi va bilim darajasi

Favqulodda holatlardan himoyalashda aholining bilim va tayyorgarlik darajasi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Har bir inson favqulodda vaziyatlarda qanday harakat qilishni, qayerga murojaat etishni va o'zini hamda boshqalarni qanday himoya qilishni bilishi lozim. Shu bois ta'lim muassasalarida, korxona



va tashkilotlarda maxsus mashg'ulotlar, treninglar va targ'ibot ishlari muntazam o'tkazilishi zarur.

Muhokama

Favqulodda holatlar va ulardan himoyalalanish masalasi bugungi kunda nafaqat mutaxassislar, balki butun jamiyat uchun muhim muhokama mavzusiga aylangan. Asosiy qismda ko'rib chiqilgan ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, favqulodda holatlar xilma-xil bo'lib, ularning kelib chiqish sabablari, rivojlanish sur'ati va oqibatlari bir-biridan farq qiladi. Shunga qaramay, ularni birlashtiruvchi umumiy jihat — inson hayoti va xavfsizligiga bevosita tahdid solishidir. Shu sababli ushbu bo'limda favqulodda holatlarning dolzarbligi, mavjud muammolar va ularni hal etish yo'llari atroflicha muhokama qilinadi.

Avvalo, tabiiy favqulodda holatlar masalasiga to'xtaladigan bo'lsak, so'nggi yillarda iqlim o'zgarishi va ekologik muammolar tufayli bunday ofatlarning soni va kuchi ortib borayotgani kuzatilmoqda. Zilzilalar, suv toshqinlari, sel va qurg'oqchilik kabi hodisalar ko'plab hududlarda odatiy holga aylanmoqda. Bu esa favqulodda holatlarga tayyorgarlik masalasini faqat nazariy bilimlar bilan cheklab qo'ymasdan, amaliy choralarni kuchaytirishni talab etadi. Muhokama shuni ko'rsatadiki, tabiiy ofatlarning oldini to'liq olish imkonsiz bo'lsa-da, ularning salbiy oqibatlarini kamaytirish mumkin va bu bevosita rejalashtirish hamda aholi xabardorligiga bog'liq.

Texnogen favqulodda holatlar bo'yicha olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, ko'plab avariylar inson omili bilan chambarchas bog'liq. Xavfsizlik qoidalariga rioya qilinmasligi, texnik nazoratning sustligi va mas'uliyatsizlik jiddiy oqibatlarga olib keladi. Shu nuqtai nazardan, muhokama davomida sanoat va transport sohalarida xavfsizlik madaniyatini oshirish zarurligi alohida ta'kidlanadi. Faqatgina zamonaviy texnologiyalarni joriy etish



emas, balki xodimlarning bilim va mas'uliyatini oshirish ham muhim ahamiyatga ega ekani ayon bo'ladi.

Ijtimoiy xususiyatdagi favqulodda holatlar esa jamiyatdagi barqarorlik bilan bevosita bog'liq. Ommaviy tartibsizliklar, zo'ravonlik va terrorchilik harakatlari ko'pincha ijtimoiy tengsizlik, ishsizlik yoki ma'naviy muammolar fonida yuzaga keladi. Muhokama jarayonida bunday favqulodda holatlarning oldini olish uchun faqat kuch ishlatar tuzilmalar emas, balki ta'lim, tarbiya va ijtimoiy siyosat ham muhim rol o'ynashi ta'kidlanadi. Jamiyatda o'zaro hurmat va qonunlarga rioya qilish madaniyatini shakllantirish favqulodda vaziyatlar ehtimolini kamaytiradi.

Himoyalaniş usullari masalasida esa muhokama shuni ko'rsatadiki, eng samarali yondashuv kompleks chora-tadbirlarni qo'llashdan iborat. Ya'ni, davlat darajasida mustahkam huquqiy baza va tezkor xizmatlar faoliyati yo'lga qo'yilishi bilan birga, har bir fuqaro ham o'z xavfsizligi uchun mas'ul ekanini anglab yetishi zarur. Aholining favqulodda holatlarga tayyorgarlik darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, talafotlar shunchalik kam bo'ladi.

Xulosa

Favqulodda holatlar va ulardan himoyalaniş masalasi bugungi kunda jamiyat hayoti uchun nihoyatda muhim va dolzarb hisoblanadi. Ushbu ish davomida favqulodda holatlarning turlari, ularning kelib chiqish sabablari, rivojlanish xususiyatlari hamda inson hayoti, sog'lig'i, iqtisodiyot va atrof-muhitga ko'rsatadigan ta'siri keng yoritildi. O'rganilgan materiallar shuni ko'rsatadiki, favqulodda holatlar tabiiy, texnogen va ijtimoiy omillar ta'sirida yuzaga kelib, ularning har biri alohida yondashuv va puxta tayyorgarlikni talab etadi.



Tabiiy favqulodda holatlar inson irodasidan tashqari sodir bo'lishiga qaramay, ularning salbiy oqibatlarini kamaytirish imkoniyati mavjud. Buning uchun hududlarning tabiiy xususiyatlarini hisobga olgan holda qurilish ishlarini olib borish, ekologik muvozanatni saqlash va aholining xabardorligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Texnogen favqulodda holatlar esa ko'p hollarda inson omili bilan bog'liq bo'lib, xavfsizlik qoidalariga qat'iy rioya qilish, texnik vositalarni doimiy nazorat qilish va mas'uliyatni kuchaytirish orqali ularning oldini olish mumkin. Ijtimoiy xususiyatdagi favqulodda holatlar esa jamiyatdagi barqarorlik, ma'naviy muhit va ijtimoiy adolat bilan bevosita bog'liq ekani xulosa qilindi.

Ishda ko'rib chiqilgan himoyalash usullari favqulodda holatlarning oldini olish, yuzaga kelgan taqdirda esa talafotlarni kamaytirishga qaratilgan. Aholini o'z vaqtida ogohlantirish, shaxsiy va jamoaviy himoya vositalaridan foydalanish, evakuatsiya qoidalariga amal qilish hamda tezkor va to'g'ri qaror qabul qilish inson hayotini saqlab qolishda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, aholining favqulodda holatlar bo'yicha bilim va ko'nikmalarini oshirish, ta'lim muassasalarida va ish joylarida muntazam mashg'ulotlar o'tkazish zarurligi alohida ta'kidlandi.

Umuman olganda, favqulodda holatlarga tayyorgarlik faqat davlat organlari yoki maxsus xizmatlarning vazifasi bo'lib qolmasdan, balki har bir fuqaroning shaxsiy mas'uliyati ekanini anglash lozim. Har bir inson favqulodda vaziyatlarda qanday harakat qilishni bilsa, o'zini va atrofida qilarni himoya qila olsa, jamiyatning umumiy xavfsizlik darajasi sezilarli darajada oshadi. Ushbu ishning xulosasi sifatida aytish mumkinki, favqulodda holatlar muqarrar bo'lsa-da, ularga ongli va tizimli yondashuv orqali inson talafotlarini kamaytirish va barqaror jamiyatni ta'minlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar



1. O'zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi. *Favqulodda vaziyatlarda aholini muhofaza qilish asoslari*. — Toshkent: FVV nashriyoti, 2019.
2. O'zbekiston Respublikasi Qonuni. *Aholini va hududlarni tabiiy hamda texnogen favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish to'g'risida*. — Toshkent, 2020.
3. Karimov I.A. *Xavfsizlik va barqaror taraqqiyot masalalari*. — Toshkent: O'zbekiston, 2018.
4. Abdullayev R., Ismoilov B. *Hayot faoliyati xavfsizligi*. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
5. G'ulomov S. *Favqulodda vaziyatlar va fuqaro muhofazasi*. — Toshkent: O'qituvchi, 2017.
6. Xolmatov N., Rahimova D. *Tabiiy ofatlar va ulardan himoyalash*. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.
7. Shodmonov A. *Texnogen xavflar va sanoat xavfsizligi*. — Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2020.
8. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari va me'yoriy-huquqiy hujjatlari (favqulodda vaziyatlar sohasiga oid).
9. Favqulodda vaziyatlar bo'yicha xalqaro tajriba va tavsiyalar: BMT va Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti materiallari asosida o'quv qo'llanmalar.
10. Internet manbalari: favqulodda vaziyatlar, fuqaro muhofazasi va hayot faoliyati xavfsizligi bo'yicha ilmiy maqolalar va rasmiy axborot resurslari.

Mazkur foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati mavzuni yoritishda nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi hamda favqulodda holatlar va ulardan himoyalash masalalarini chuqur o'rganishga yordam beradi